

SOSYAL ÇALIŞMA PERSPEKTİFİNDEN DAMGA VE KADIN

Kaan SEVİM¹

Geliş: 28.11.2017 Kabul: 15.04.2018

DOI: 10.29029/busbed.358639

Öz

Sosyal bilimlerde damgalanma üzerine yapılan çalışmalarda son otuz yılda özellikle sosyal psikolojide ciddi bir artış olduğu görülmektedir. Damgalanma, normatif toplum değerlerine uymayan bireylerin ya da grupların başkaları tarafından önyargılara, etiketlere ve basmakalıp düşüncelere maruz bırakıldıkları toplumsal bir olgudur. Bu olgular bireylerin hayatlarında ev kiralamadan iş hayatına atılmaya, evlenmeden sağlık hizmetlerine kadar birçok alanda negatif etkiler yaratmaktadır. Çözüm odaklı yaklaşımdan hareketle dezavantajlı durumdaki kadınların hayatlarında yaşamış oldukları damgalanma, kendi kendine yeterlilik ve öz saygınlıklarında ciddi hasarlara yol açtığı görülmektedir. Böylelikle, insan hakları ve sosyal adalet ilkelerini temel alan sosyal çalışma disiplini mesleki uygulamalarında karşı karşıya kaldığı sorunların çözümünde başarılı olabilmesi için aynı zamanda damgalanmaya karşı da mücadele vermek zorunda kalmaktadır. Damgalanan kadınların sosyal hizmet alımlarında yaşadıkları sorunların izdüşümünü daha net görmeye çalışmak ya da sorunlara karşı farkındalık yaratmak bu makalenin odağını oluşturmaktadır. Aynı zamanda sosyal çalışma perspektifiyle cinsel kimlik üzerinden sosyal hizmet uygulamalarına ve araştırmalarına katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Damga, Önyargı, Kalıp Yargı, Etiketleme, Sapkın.

WOMEN AND STIGMA IN THE SOCIAL WORK PERSPECTIVE

Abstract

Studies about stigmatization in social sciences have seen a significant increase especially in social psychology in the last thirty years. Stigma is a social pheno-

1 Arş. Gör. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü,
kaan.sevim@izu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1948-4132>.

menon in which individuals or groups who do not comply with normative society values are exposed to prejudice, labeling, and stereotypical thinking by others. These phenomena give rise to many negative effects on the individuals such as leasing a house, working life, marriage, health care services etc... Women with disadvantaged condition have faced with the serious damage of their self-sufficiency and self-esteem by enacting stigma. In this way, the social work discipline which is based on human rights and social justice principles must struggle with against stigmatization in order to achieve in its purposes. The aim of this article is to see stigmatized women problems that they experienced in social services , and to raise the awareness. At the same time, it is aimed to contribute social work practices and researches through sexual identity by a social work perspective.

Keywords: *Stigma, Prejudice, Stereotype, Labeling, Deviance.*

Giriş

Damga kavramı literatürde idrar inkontinansından ekzotik danslara, cüzzam hastalığından kansere ve ruhsal hastalıklara kadar birçok alanda incelenmiştir (Link ve Phelan, 2001: 363). Bu çalışmada üzerinde duracağımız konular feminist kuram perspektifinden kadınların yaşamış oldukları damgaları ortaya koymaya çalışmaktır. Sosyal çalışma perspektifinden çevresi içerisinde birey yaklaşımını anlayabilmek için müracaatçılar üzerindeki sosyal dışlanmayı da iyi anlayabilmek gerekmektedir. Bu bağlamda kadınların günlük yaşam içerisindeki konumları ve uğradıkları ayrımcılıkları damga olgusu çerçevesinde incelemek önem arz etmektedir. Damganın temel unsurlardan bir tanesi de önyargıdır ve bu önyargılar cinsel roller üzerinden değerlendirildiğinde, kadınların sosyal yaşam içerisinde daha fazla maruz kaldığını söyleyebiliriz. Örneğin; sigara içen bir kadın, çocuğu olmayan bir kadın, araba kullanan bir kadın, kürtaj yaptıran bir kadın, şişman kadın, alımlı kadın vb. birçok örnek kadının sosyal çevre içerisinde erkeğe kıyasla daha farklı etiketlerle değerlendirildiği görülmektedir.

Kadınlar üzerindeki önyargıların ve damganın kaynağı modern dönemde oluşmuş bir olgu da değildir. Atasözlerinden mitolojiye kadar birçok sözler ve anlatılar kadınlar üzerindeki etiketi ortaya koymaktadır. Mitoloji temelinde düşündüğümüzde, Prometheus kurnazlıkla çaldığı aklı insanlara vermesiyle insanlar şımarmıştı ve Zeus o zamana kadar erkeklerden oluşan bu insanlara ceza vermek için kadını “Pandora”yı yaratmıştı. Pandora'nın kalbine ruh üfleme yerine kıvılcım konulmuştu ve kalbine aldatıcı sözler ve hıyanet yerleştirilmişti. Aynı zamanda Zeus kadına bir kutu vermişti ve bu kutunun içerisine tüm felaketleri ve kötülükleri yerleştirerek bu kutunun açılmamasını söylemişti fakat mütecessis olan kadın bu sözleri unutarak dünyaya felaketleri yaymıştır (Can, 2012: 31-33).

İnsanların yaşam bilgisinde ve bilinçaltında önemli yere sahip olan mitolojilerin tarihsel ve psikanalitik bağlamda kadın üzerinde oynadığı roller yadsınamayacak bir gerçektir.

Genel olarak damga teorileri üzerine yapılan çalışmalar artmış ve bu konu üzerinde akademik anlamda duyarlılığın arttığı söylenebilmektedir. PsychInfo'nun verilerine göre damga ile ilgili olan makaleler, 1965-1989 yılları arasında 603 iken 1990-2004 arasında bu rakam 2321'e kadar yükselmiştir (Major ve O'Brien, 2005: 394).

Elbette ki damga teorisini kadın üzerinden incelerken kültürel ve toplumsal ayrımları da unutmamak gerekir. Aynı davranış belli bir zaman diliminde bir kuralın ihlali olarak algılanırken başka bir zamanda ise öyle algılanmayabilir; biri yaptığında ihlal olarak algılanırken başka birisi aynı şeyi yaptığında ihlal olarak algılanmayabilir (Becker, 1963: 34). Örneğin Türkiye'yi pronatalist (doğumu teşvik eden politikalar) açıdan değerlendirdiğimizde çocuk sahibi olmayan ya da anne olmayan kadınların toplumsal olarak dışlanmaya uygun bir ortam yaratılırken Çin gibi ülkelerde ise fazla çocuğa sahip olmak ayrımcılığa yol açabilecek durum haline gelebilmektedir.

Damgalanma utangaçlıktan intihara kadar birçok psikolojik ve sosyal sorun merhalelerinden geçmektedir. Kadına yapılan damgalama boyutlarını ve sosyal yaşam içerisindeki izdüşümlerini görebilmek aynı zamanda da damganın önlenmesinde (destigmatise) yeni yaklaşımlar getirebilmek için öncelikli olarak damganın kavramsal ve teorik tartışmaları ele alınacaktır.

Damga Kavramı ve Teorisi

Damga kavramı ilk olarak köleleri ve serserileri toplumun diğer üyelerinden ayırt edebilmek için derilerine kesici bir aletin bastırılmasıyla oluşturdukları kalıcı bir nokta biçimindeki işareti ifade etmek amacıyla kullanılmıştır (Thornicroft, 2014: 197). Goffman'ın yaptığı çalışmaya göre, bu işaretleri Yunanlılar toplum içerisindeki kişilerin ahlaksal olarak normal dışı ve kötü yanlarını ifşa etmeye yönelik kullanmışlardır. Her ne kadar damga terimi günümüzde asıl semantik köküne benzer bir anlamda kullanılsa da aslında gözden düşmenin bedensel karşılığından çok gözden düşmenin bizatihi kendisi olarak kullanılmaktadır (1963: 29). Benzer şekilde Eski Yunan'da 'fahişelerin' 'gerçek kadın nüfusu ile karışmaması için fahişeler çiçekli veya çizgili elbiseler giymek zorunda bırakılmışlardı. Aynı şekilde 14. yüzyılın sonlarında fahişelerin sol kollarına erkek şapkası ya da kızıl kemer tarzında işaretler çizilmiştir (Küntay ve Erginsoy, 2005: 21-22).

Normal dışı davranışa sahip olduğu için kişilerin bedenlerinde oluşturulan bu işaretler ile normal dışı bir davranışa sahip olmayan fakat bedeninde bu işaretler

bulunan kişiler arasında belirli bir süre sonra ayırım yapılamamaktadır. Davranışsal öğrenme kuramı çerçevesinde bakıldığında toplum içerisindeki bu uygulamaların, insanları damgalamaya karşı koşullandırma eğilimi yarattığı düşünülebilir.

Toplum içerisinde bir bireyin fiziksel, finansal, entelektüel, cinsel ya da başka bir olguyu toplumun genelinden daha eşit olmayan bir farklılıkla deneyimlemesi kişiyi etiketleyerek genel toplum yapısından koparmaktadır (Burke, 2007: 11). Başka bir deyişle damga, bireyin sürekli etkileşim içerisinde bulunduğu normal insanlardan, kabul edilemez bir biçimde farklı olarak etiketlenmesine yol açan ve bir çeşit toplumsal yaptırım ortaya çıkaran nitelik, özellik ya da hastalıktır (Scambler, 1998: 1054). Damga kavramının açıklanmasında çok farklı görüşler, tanımlar ve sınıflamalar kullanılmıştır. Bu makalede literatürde öne çıkan damga tanımlarına, kuramsal çerçeveye ve modellere kısaca yer verilecektir.

Goffman (1963: 33) damga kavramını üç tipoloji üzerinden ele almıştır:

- Bedenin muhtelif fiziki deformasyonları,
- Zayıf irade, baskıyı hak eden ya da doğal olmayan tutkular, sapkın ve ahlak-sızlık olarak algılanması şeklindeki bireysel karakter bozuklukları; bunlar; ruh bozuklukları, hapis yatmak, bağımlılık, alkolizm, eşcinsellik, işsizlik, intihara girişim ve radikal siyasi davranışlar,
- Irk, ulus ve din gibi etnolojik damgalar; bunlar, soy bağıyla ailenin tüm mensuplarına aktarılabilir.

Bu üç türlü ayırım toplum içerisinde yapılan damgalamaların ana eksenini oluşturmaktadır. Toplumsal kimlik altında farklı ve rağbet edilmeyen bir sığa-ta haiz olunması kişiyi zihnimizde sağlıklı ve normal bir kişi olmaktan çıkarıp lekeli(tainted) ve önemsenmeyen bir konuma indirgemektedir. Böyle bir sıfatın özellikle de itibarsızlaştırıcı etkisi çok kapsamlıysa damgadır (Goffman, 1963: 31). Dudley'e göre bu sıfattan kaynaklı damgalamalar negatif sosyal anlam ve kalıp yargılar içermektedir (2000: 449). Bu bağlamda tanıma daha yüzeysel baktığımızda damganın sıfat/nitelik ile kalıp yargı arasındaki bir nevi özel ilişkidir diyebiliriz (Goffman, 1963: 32). Toplum içerisinde bir bireyin bu üç damga tipinden yalnız biriyle değil her üç tür içerisinde de aynı anda etiketlenebildiği söylenebilir. Örneğin, bir kişi, hem sakat hem madde bağımlısı hem de toplumun diğer kesimlerine göre etnik ya da dinsel açıdan azınlıkta kalarak damgalanmış olabilir. Buna karşın, olaya toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden baktığımızda bir noktayı daha ayırt etmemiz gerekmektedir. Madde bağımlısı bir erkek üzerindeki damga ile madde bağımlısı kadın üzerindeki damga aynı damga türleri midir? Hinshaw'a göre; kadınlar tarih boyunca sürekli ayrımcılığa ve damgalamaya uğramışlardır fakat kadın cinsiyeti üzerinden yapılan damga Goffman'ın yapmış olduğu damga

tipolojisinin içerisinde girmemekle beraber birçok yazarın ihmal ettiği bir durum olmuştur (2007: 30). Kadınların sosyal konumlarının cinsiyetleri dışında etnik kökenleri tarafından (intersectionality) bakıldığında da farklı olduğu görülmektedir. Halk tabiri ile “Rus kadını”, “Fransız kadını” gibi etnik köken üzerinden yapılan yargılar var olan ırksal ayrımcılığın üzerinde farklı bir damgalama türüdür. Dindar bir kadın ile dindar bir erkek üzerinde yapılan ayrımcılık yine var olan din ayrımcılığının içerisinde yeni bir damgalama alanı yaratmaktadır. Diğer yandan her bireyin ve kültürün damga düzeyi ve çeşidi farklı olabileceğinden, damga kavramını daha farklı yönlerden ve tanımlarla ele almak damga teorisini anlama açısından faydalı olacaktır.

Link ve Phelan makalesinde, Goffman’ın damga kavramını daha da genişleterek farklı bir sınıflandırma içerisinde almıştır:

- İnsanlar farklılıkları etiketler ve ayırırlar.
- Baskın kültür, etiketlenmiş kişileri istenmeyen karakterlerle özdeşirir.
- Etiketlenmiş kişi grup dışında tutularak “biz” değil “onlar” olarak görülür.
- Etiketlenmiş kişi eşitsiz gelir dağılımına yol açan statü kaybı ve ayrımcılık yaşar.
- Damga tamamıyla farklılıkların tanımlanmasına, kalıp yargının oluşmasına, dışlanma ve ayrımcılığa sebep olan sosyal, ekonomik ve politik ilişkidir (2001: 367).

Bu sınıflandırmadan yola çıkarak; etiket, kalıp yargı, ayrımcılık ve statü kaybı gibi unsurların güç koşulları içerisinde ortaya çıkarak damga bileşenlerinin oluşturulduğu görülmektedir (Link ve Phelan, 2001: 367). Böyle bir sınıflama ile aslında damga kavramının iyi bir neden-sonuç ilişkisi içinde ele alındığını görülmektedir. Genel anlamda bahsedilen her iki tanıma da bakıldığında Goffman’ın damga tipolojisinin Link ve Phelan’un damga sınıflandırmasına göre daha makro bir perspektifte ele alındığı söylenilebilir.

Damga ve Sapkınlık İlişkisi

İnsanlar üzerindeki sosyal kontrolün dayatılmasıyla ya da kişilerin kendi bireysel potansiyellerini gerçekleştiren/geliştiren farklılıkların, bazı sosyal ve fiziksel hareketliliğin ve fırsatlara erişimin kısıtlanmasıyla damgalamanın ortaya çıktığı söylenebilir (Coleman, 1986: 228). Böylelikle toplum içerisinde kendisini gerçekleştirmede problem yaşayan kişilerin toplum tarafından dışlanması ve sapkın, parya ya da harici olarak nitelendirilmesi toplumsal bir izolasyonu doğurmaktadır. Goffman’ın ikinci tipolojisinde gösterdiği, sapkın ve ahlaksız olarak nitelendirilen durumlar tam olarak burada ortaya çıktığı söylenebilir. Sapkınlığa

ilişkin en basit yaklaşım istatistikidir. Ortalamadan aşırı derecede sapan her şey sapkın olarak adlandırılabilir (Becker, 1963: 24). Sigara içen bir kadının daha fazla damgalanmasının sebebi istatistiksel olarak kadınların daha az sigara içmesi de gösterilebilir çünkü bu damgalama sadece erkekler tarafından değil kadınlar tarafından da aynı önyargıyı içermektedir.

Mills'e göre, toplumsal standartlara bağlı kalarak toplum tarafından bazı normlar belirlenir ve bu normlardan sapmak deorganizasyon ve problem yaratmaktadır (1943: 169). Bir diğer ifade ile ihlal edilmesi sapkınlık oluşturacak kurallar ortaya koyularak, toplumsal gruplar tarafından sapkınlık yaratılmaktadır. Bu açıdan incelendiğinde, sapkınlığın kişide içkin bir nitelik olmaktan ziyade kuralların ve yasaların başkaları tarafından kişiye uygulanması sonucu ortaya çıktığı bir sonuçtur (Becker, 1963: 29). Ataerkil bir toplum yapısı içerisinde oluşturulmuş olan kamusal ve sosyal düzen kadını kendi doğrultusunda konumlandırdığı için bu sınıflamanın içerisine giremeyen kadınlar paralel olarak dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Toplum içerisinde en üst seviyeden en alt seviyeye kadar belirlenen her türlü konsensüs sonucu ortaya çıkan sapkın davranış (Thio, 2006: 12), toplumda kalıp yargı ve ayrımcılık doğurmaktadır.

Sapkınlığın tanımlanabilmesi için normalin de tanımlanması gerekmektedir. Normal ve normal olmayan kavramı 19. yüzyılın başlarında genelde İngiltere'de sosyal darwinizm ve biyoloji alanında sağlıklı kişiyi tanımlamada kullanılmıştır (Franzese, 2009: 206). Böylelikle normal üzerinden tanımlanan anormallik sapkın davranışı ve yapıyı üretmiştir. Sapkın kavramına bakıldığında, damgalanmanın yaratmış olduğu sonuç etkilerinden biri olarak görülebilir. Genellikle kriminoloji ve sosyoloji alanında incelenen bu terimin sosyal çalışma bağlamında da incelenmesi gerekmektedir çünkü suça sürüklenmiş çocuk, engelli bir birey, madde bağımlısı ve hepsinin öznelliğinde kadın olma durumu toplum tarafından sapkın kişiler olarak görülebilmektedir.

Sosyal Damga

Sosyal damga toplum içerisinde bir yapıdır ve damgalanmış bireylere karşı yaratılabilecek bariyerlerdir. Bu yapı içerisinde damgalanmış birey, toplumda daha alt gruba ve daha az eşit bir konuma koyularak temel hizmet alımlarında eşitsiz bir dağılıma yol açmaktadır (Ahmedani, 2011: 4). Örneğin, çocuk sahibi olamayan bir kadının yaşamış olduğu ağır dışlanma ve damgalanma sonucu tedaviye ya da kontrole gidememesi ve hatta bu durumun bilinmesinden doğabilecek olumsuz çevre etkisinden kurtulabilmek için profesyonel bir destek alımında bile çekinceli davranmaktadırlar.

Sheehan, Nieweglowski ve Corrigan' a göre sosyal damga; kalıpyargı, önyargı ve ayrımcılık olmak üzere üç temel bileşenden oluşmaktadır ve bu bileşenler izdüşümsel sırayla bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak adlandırılmaktadır:

- Kalıpyargı (bilişsel), bir kişiyi bulunduğu gruba dayandırılarak genelleme yapılması,
- Önyargı (duygusal), kalıpyargının bireyler üzerinde negatif bir duygu bırakması,
- Ayrımcılık (davranışsal), gruplara ya da grup üyelerine adaletsiz bir şekilde davranmak (2016: 2).

Bu bağlamda, insanları ayrımcılığa doğru sürükleyen temel nedenlerin kalıpyargı ve önyargı olduğu görülmektedir. Ayrımcılığı ve dışlanmayı anlayabilmek için de öncelikle bu iki kavramı anlamamız gerekmektedir. Schutz'a göre, toplumda başka kişilerin nasıl anlaşılacağı ve davranışlarının nasıl anlamlandırılacağına yönelik şöyle söylemiştir: İnsanlar bireyleri kategorize eder; bu sayede belirli görüntüleri, davranışları ve hareketleri sergileyen kişileri zihinlerinde bir yere oturarak kategorize yöntemiyle anlamlandırmaktadır (2009; Akt.: Yaman, 2016: 22). Bu sayede başkalarını daha kolay anlamlandıran kişiler, kategorizasyona giren her bireyi de aynı tipolojinin saf bir temsilcisi olarak değerlendirir. Bu durum bireylerin gündelik hayat içerisinde zihinsel anlamda çok fazla kalıpyargı üretmesine sebep olmaktadır (Yaman, 2016: 22). Kalıpyargı üreten her birey doğrusal olarak olumsuz durumlar içerisinde önyargıyı da beraberinde getirmektedir. “Kadın dediğin olur” tarzındaki kadın üzerinden oluşturulan toplumsal kimlik ve kalıpyargılar toplumsal bir önyargıya ve sonrasında da ayrımcılığa itmektedir.

Sosyal çalışma disiplini evsizler, mülteciler, seks işçileri veya eşcinseller gibi toplumun her kesiminden farklı kültür ve gruplarla araştırmalar yapmaktadır. Nitelikli bir çalışma yapılabilmesi için söz konusu katılımcılara karşı önyargılardan kaçınılması, araştırma yapacağı grubun farklılıklarına yönelik bilgi sahibi olarak ve tüm bunların içerisinde kadının toplumsal kimliğinden dolayı dayatılmış yargılardan arınarak çalışmayı yürütmesi gerekmektedir. Bu durum sosyal çalışmacıların müracaatçılarla çalışırken “yargılayıcı olmayan tutum” sergilemesi zorunluluğuyla da yakından ilgilidir (Buz ve Akçay, 2015: 158). Sosyal çalışmacıların hem araştırmalarında hem de pratik uygulamalarında adaleti sağlayabilmesi, toplumsal ve cinsel ayrımcılığı önleyebilmesi için yargılarını tekrar gözden geçirerek nötrleşmeye çalışmalıdır.

Sosyal damga damgalanan bireyin benlik algısını ve davranışını toplumun beklentilerini karşılayacak şekilde değiştirmesine neden olmaktadır (Heffernan, 2006: 143). Kişiler artık toplumda kendi rollerini oynamak yerine toplumun on-

lara yüklemiş oldukları rolleri oynamaya girişmektedirler. Normal koşullarda insanlar, toplumun bireylerden oluştuğunu ve kendisinin de toplumun bir parçası olduğunu kabul ederek toplumla bir bütünleşmeye gider. Fakat damgalanmış bir kişi toplum tarafından dışlandığı için kendisini, toplumu oluşturan bir unsur olarak görmek yerine, “toplum ve kendisi” şeklinde bir sınıflamaya giderek sosyalleşmeyi ve bütünleşmeyi sağlayamaz. Olaya damgalayan açısından bakacak olursak Coleman’ göre, damgalayan bireyler kendilerini, damgalanmış kişilerden ayrı tutarak aynı zamanda var olan damgalanma riskinden de kendisini uzak tutmak istemekte ve kendilerini izole etmeyle problemi izole etmeyi aynı kefeye koymaktadır (1986: 228). Aslında her iki açıdan da bakıldığında toplumsal bir bütünleşmenin sağlanmadığı görülmektedir.

Sosyal damgayı doğrudan etkileyen bir diğer olgu da kişilerin vücudunda var olan “görünen” ve “görünmeyen” izler ya da damgalardır. Bu damgalar kişinin toplum içerisinde reddedilme ve sosyalleşme durumunu belirleyen önemli faktörlerdendir. Örneğin, deri hastalıkları, yüz ve ellerde ise ilk temasta doğrudan görülen damgadır eğer elbisenin altında kalan bir yerde ise o zaman görülmeyen bir damga söz konusudur. Araştırmalara göre, vücudun görülebilen bölgelerinde damgaya sahip olan kişiler toplum tarafından reddedilmeyle karşılaşırken vücudun görünmeyen bölgelerinde damgaya sahip olan kişiler ise daha çekingen olduğu ortaya çıkmıştır (Schmind-Ott, 1996: 309). Görülebilen bir damgası olan çocuk, damgasını ilk olarak okulda keşfeder ve bu deneyim dalga geçmeler, sataşmalar ve kavgalarla sonuçlanabilmektedir. Çocuk ne kadar “engelliyse” kendisi gibilerin gittiği özel okula gönderilme ihtimali o kadar fazladır (Goffman, 1963: 67). Aynı engel durumuna sahip kişilerin tek bir yerde toplanılarak eğitilmesi ya da bakılması 1970’lerden önce yapılan uygulamalar arasındaydı fakat 1970’lerden sonra insanların kurum dışında bakımıyla ilgili yeni bir hareketin başlamasıyla, insanlar izole edilmeden toplum içerisinde bakılarak temel yaşam haklarına kavuşmuştur. Böylelikle, toplumda engelli olan, ruhsal sorunlarıyla etiketlenen kişiler toplumla entegrasyonu sağlayarak daha ‘normal yaşam’ hakkını elde etmişlerdir (Dudley, 2000: 449). Ülkemizde okullarda düzenlenen kaynaştırma programları, bunun yanında yaşlı ve engellilere evinde bakan kişilere evde bakım ücreti verilmesi toplum içerisinde bakımın günümüz tezahürleridir. Bu örnekler her ne kadar toplumsal cinsiyet rolleri ile bağlantısı yokmuş gibi görünse de temelde kendi içerisinde ayrımlar barındırmaktadır. Örneğin; sinir hastası bir erkek tolere edilebilecek bir davranışa sahipken hatta daha maço bir erkek sınıflamasıyla karşılaşırken aynı hastalığa sahip olan kadın tamamen dışlanmaya itilecektir.

Ağırlıklı olarak sosyoloji ve sosyal psikoloji disiplinleri sosyal damga literatürüne katkı sağlamış olsa da bunun yanı sıra İletişim, Antropoloji ve Etnografi gibi alanlar da özellikle damganın “tehdit” boyutu başta olmak üzere incelemişlerdir.

Fakat sosyal çalışma, sosyal damga alanındaki tartışmalardan çok uzak kalmanın yanında damgalama üzerinden kadın statüsünü tam olarak okuyamamıştır. Sosyal çalışma literatüründe bu durumun yeterli olarak hala incelenmemesi olağan dışı bir durumdur çünkü müracaatçıların günlük yaşamlarında sürekli damgaya maruz kaldıkları açıkça görülmektedir (Ahmedani, 2011: 5).

Kadın ve Damga

Kadın üzerinde biriken psikolojik ve ağır kalıp yargılar kadınların kendi dinamiklerini yok etmesi neden olmaktadır. Sosyal çalışma kuramlarından güçlendirme yaklaşımının uygulanabilmesi için öncelikli olarak kadınların yaşamış olduğu dışlanma unsurlarını ve kaynaklarının doğru tespiti yapılması gerekmektedir. Örneğin; boşanan bir kadının dul kalma yani damgalanma korkusu ve biten evlilikte suçlanacak kişinin kadın olması kadını dışarıdan yardım almakta ve şiddet içeren bir ilişkiyi sonlandırmada çekimsiz kılmaktadır (Eyüboğlu, 2009: 21). Kadının toplum içerisinde marjinalleştirilmesi ve belirli kalıplar içerisinde ev kapatılması sonucu ekonomik, sosyal ve sağlık hizmetlerinden yararlanması noktasında ikincil konuma yerleştirmiştir. Bunun yanı sıra damgalanma korkusundan dolayı ayrılamayan ve ayrılrsa bile savunmasızlığının artmasına “taciz” gibi sorunlarla yüzleşmektedirler (Newton-Levinson vd., 2014: 916).

Damga kavramını incelemede bir diğer önemli nokta ise şişmanlık. Evrensel olarak idealleştirilen zayıflık algısı kişilerin toplumsal açıdan oluşturulan kimlikleri üzerinde çok büyük etkisi olmaktadır. Birçok batı ülkesinde yapılan çalışmalara göre beden zayıflığı; sağlık, güzellik, bilgili, genç, zengin, çekici, öz-disiplini olan ve erdem ile bir tutulurken tam tersine şişmanlık ise; irade eksikliği, sosyal sorumsuzluk, tembellek ve becerisizlikle bir görülmüştür (Brewis vd., 2011: 269). Bu bağlamda cinsiyet perspektifinden bakacak olursak obez kadınların erkeklere kıyasla daha fazla bir toplumsal damga yaşadıkları bilinmektedir (Bombak, McPhail ve Ward, 2016: 94). Kadın figürü üzerinden toplumsal olarak ideal bir zayıflık algısı kadınların aynı zamanda bedensel olarak da ayrımcılığa uğradığı bilinmektedir.

Kürtaj sonrası dönem için yapılan araştırmalar psikoloji alanında çoktur fakat Amerika’da yapılan bir çalışmada kürtaj öncesi durum araştırılmış, yaşanan ruhsal bozukluğun ve stresin kaynağının damgalanma ile yakın ilişkileri olduğu tespit edilmiştir (Steinberg vd., 2016: 67). Kadının kürtaj noktasında karar vermesinin bireysel olması yerine toplumsal değerler üzerinden okunmasının yine aynı şekilde kadına biçilen roller ve bu rollerin yerine getirilmemesinde doğacak dışlanmayı yansıtmaktadır.

Kadınların çocukluktan yaşlılığa, hastalıktan madde bağımlılığına hatta araba kullanmaya kadar birçok noktada artı bir toplumsal damganın içerisine girdiği

görülmektedir. Bu damgaların görülmesi ve önlenebilmesi için toplumsal bilinci artırmak ve kalıp yargılar üzerinden dikte eden bakış açısını değiştirmek gerekmektedir. Konunun eşitlikçi bir düzlemde değerlendirilebilmesi için öncelikle var olan bu kalıp yargıları ve sonucu olan ayrımcılığın yaşandığının kabul edilmesi gerekmektedir. Her ne kadar toplumsal olarak böyle bir bilincin değiştirilmesi kolay olmasa da profesyonel meslek elemanlarının bu noktalarda daha hassas, adaletli ve duyarlı olması gerekmektedir. Aksi takdirde çözüm odaklı yaklaşımı temel olan sosyal çalışmacı yeterli bir sonuca ulaşamayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmedani, B. K. (2011). Mental health stigma: society, individuals, and the profession. *J. Soc. Work Values Ethics*, 8(2), 1-14.
- Becker, H. S. (2015). *Hariciler (Outsiders): bir sapkınlık sosyolojisi çalışması*. (Ş. Geniş, L. Ünsaldı Çev.), 2. Basım, Ankara: Heretik Yayınları.
- Bombak, E. A., McPhail, D., Ward, P. (2016). Reproducing stigma: Interpreting “overweight” and “obese” women’s experiences of weight-based discrimination in reproductive healthcare. *Social Science & Medicine*, 166, 94-101.
- Brewis, A. A., Wutich, A., Faletta-Cowden, A., Rodriguez-Soto, I. (2011). Body norms and fat stigma in global perspective. *Current Anthropology*. 52(2), 269-726.
- Burke, P. (2007). Disadvantage and stigma: a theoretical framework for associated conditions. P. Burke, J. Parker (Ed.), *Social work and disadvantage: addressing the roots of stigma through association* içinde (s. 11-26). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Buz, S. ve Akçay, S. (2015). Sosyal hizmet araştırmasında etik. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(1), 149-162.
- Can, Ş. (2012). *Klasik yunan mitolojisi*. 11. Basım, İstanbul: Ötügen
- Coleman, L. M. (1986). Stigma: an anigma demystified. S. C. Ainsley, G. Becker, L. M. Coleman (Ed.), *The dilemma of difference: A multidisciplinary view of stigma*. içinde (s. 211-232). New York: Plenum Press.
- Dudley, J.R. (2000). Confronting stigma within the services system. *Social Work*, 45(5), 449-455.
- Franzese, R. J. (2009). *The sociology of deviance: differences, tradition, and stigma*. USA: Charles C Thomas.
- Küntay E. ve Erginsoy, G. (2005). *İstanbul’da on sekiz yaşından küçük ticari ‘seks işçisi’ kız çocuklar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Eyüboğlu, B. (2007). Şiddet uzakta bir sığınak nasıl kurulur? Nasıl yürütülür? (Z. Korkman Çev.), Mor Çatı Yayınları, Ankara.
- Goffman, F. (2014). *Damga: örülenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar*. (Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S. N. Ağırşanlı Çev.), 2. Basım, Ankara: Heretik Yayınları.

- Heffernan, K. (2006). Social work, new public management and the language of ‘service user’. *British Journal of Social Work*, 36, 139-147.
- Hinshaw, Stephen P. (2007). *The mark of shame: stigma of mental illness and an agenda for change*. United States of America: Oxford University Press.
- Link, B. G., Phelan J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual Review of Sociology*, 27, 363-385.
- Major, B., O’Brien, L. T. (2005). The social psychology of stigma. *Annu. Rev. Psychol*, 56, 393-421.
- Mill, C. W. (1943). The professional ideology of social pathologist. *American Journal of Social Sociology*, 49(2), 165-180.
- Newton-Levinson, A., Winskell, K., Abdela, B., Rubardt, M., Stephenson, R. (2014). ‘People insult her as a sexy woman’: sexuality, stigma and vulnerability among widowed and divorced women in Oromiya, Ethiopia. *Culture, Health & Sexuality*, 16(8), 916-930.
- Scheyett, A., MSW, LCSW, CASWCM. (2005). The mark of madness. *Social Work in Mental Health*, 3(4), 79-97.
- Schmind-Otto, G., Jaeger, B., Kuensebeck H.W., Ott, R., Lamprecht, F. (1996). Dimensions of stigmatization in patients with psoriasis in a ‘questionnaire on experience with skin complaints’. *Dermatology*, 193, 304-310.
- Scrambler, G. (1998). Stigma and disease: changing paradigms. *The Lancet*, 352(9133), 1054-1055. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(98\)08068-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(98)08068-4).
- Sheehan, L., Nieweglowski, K., Corrigan, P. (2016). The stigma of personality disorders. *Curr Psychiatry Rep*, 18(11), 1-7.
- Thio, A. (2006). *Deviant behavior*. Boston: Pearson.
- Thornicroft, G. (2014). *Toplumun reddettiği: ruhsal hastalığı olan insanlara karşı ayrımcılık*. (N. Uluhan, T. Doğan, H. Soygür, Çev.). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Yaman, Ö. M. (2013). *Apaçi gençlik gençlerin toplumsal davranış ve yönelimleri: İstanbul’da “apaçi” altkültür grupları üzerine nitel bir araştırma*. 6. Basım, İstanbul: Yeşilay.